

Oddmund Løkensgard Hoel

MÅL OG MODERNISERING
1868–1940

Norsk målreising II

Samlaget
Oslo

© 2011 Det Norske Samlaget

www.samlaget.no

OMSLAGSDESIGN: Asbjørn Jensen

FØRTRYKK: Samlaget / e.n.d.

SKRIFT: Adobe Garamond

PAPIR: 100 g Munken Premium Cream

TRYKKERI OG STAD: AIT Otta AS

Printed in Norway

ISBN 978-82-521-7446-5

Forfattern har fått støtte frå Det faglitterære fond
til bokprosjektet og Høgskulen i Sogn og Fjordane.

Innhald

Forkortingar 11

Føreord 13

Kapittel 1. Innleiing 15

Siktemål 16

Innfallsvinklar 17

Modernisering 17

Nasjonalismeforskinga 19

Kulturnasjonalisme 21

Forskingstradisjonen 24

Kjelder 26

Kapittel 2. Ei rørsle tek form 29

Vestmannalaget og Det norske Samlaget 30

Vestmannalaget 30

Det norske Samlaget 31

Bakgrunnen for organiseringa 32

Spørsmålet om ein landsorganisasjon før 1895 34

Den 17de Mai, Maalkassa og Norskt maalkontor 37

Den 17de Mai 38

Maalkassa og Norsk maalkontor 40

Kvifor ikkje landslag før 1906? 44

Dei landsfemnande medlemsorganisasjonane 47

Norigs maallag og ei tydelegare arbeidsdeling 47

Dei uformelle elitemiljøa 48

Målrørsla lokalt og regionalt 50

Lærarane 51

Ungdomsrørsla 53

Forsøk på ei talfesting 54

Den nynorske pressa 55

Oppsummering 56

Kapittel 3. Synet på urbanisering og industrialisering før 1900	58
Synet på byar og bymål i målrørsla fram til 1890-åra	59
Utgangspunktet: tilknytninga til agrarsamfunnet	60
Hans Ross og Arne Garborg om bydialektane kring 1880	62
Språkleg grensedraging	66
Byar og bydialektar i ordskiftet om jamstillingsvedtaket 1885	68
Framgang for tilnærmingstanken	72
Knudsen og jamstillingsvedtaket	72
Nytt syn på byane?	76
Frå to-nasjonslære til samarbeid og integrasjon?	81
Målmarknaden 1898	88
Målrørsla og industrialiseringa	90
Tidleg småindustri i Nord- og Midthordland	92
Synet på industrien i det sentrale målmiljøet	94
Oppsummering	98
Kapittel 4. Mellom radikalisme og konservatisme	101
Venstre og målsaka	102
Døme: målvedtaka 1892	102
Kva ville Venstre med målsaka?	105
Målfolk til venstre for Venstre	106
Arbeidarsamfunnsrørsla før 1890	108
Eit sideblikk på Hedmark og Oppland	112
Arbeidardemokratane	120
«Anarkistrida»	122
<i>Den 17de Mai</i> og dei sosiale spørsmåla	126
Jordspørsmålet og georgismen	128
Oppsummering	132
Målfolk til høgre for Venstre	133
Grundtvigianarar mot pietistar?	134
Kristninga av landsmålet	134
Målsak og pietisme i Sogn	143
Kristelege ungdomsskular og lærarseminar	147
Lærer mot prest?	149
Moderate Venstre og målsaka	152
Avradikalisering?	154
Oppsummering	160

Kapittel 5. Målstrid, unionsstrid og militærpolitikk 163

Folkevæpning og målsak i 1880-åra 164

Ola Five 166

Folkevæpningssamlaga 167

Følgjene av unionskrisa 1895 170

Kulturnasjonalistisk organisering 171

Fredssak og forsvarsskepsis 175

Militærpolitisk snuoperasjon 179

Målrørsla og unionsoppløysinga 184

Unionsspørsmålet fram til mars 1905 185

Målrørsla og Karlstad-opposisjonen i hovudstaden 189

Karlstad-protestane utover i landet 196

Karlstad-protestane – ei vurdering 199

Ein nynorsk militarisme? 203

Kapittel 6. Nytt syn på byen? 210

Målstriden hausten 1899: nye skyttargraver 211

Den fyrste riksmålsorganiseringa 211

Bakgrunnen for målstriden 213

Riksmålsaksjonen og by–land-konflikten 217

Verknadene av riksmålsaksjonen 219

Bymåla blir rehabiliterte 221

Dei fyrste bymålsgranskingane 221

Bymålslaget 224

Den organiserte målrørsla i byane 225

Bylaga – eit oversyn 226

Den regionale sentrumsfunksjonen til bylaga 227

To døme: Rogaland og Telemark 229

Kristiania: Bondeungdomslaget og Klaus Slettens program 231

Bondeungdomslaga som fenomen – målsaka sin posisjon 233

Bondeungdomslaga – møtestader for ressurssterke innflyttarar? 237

Bymållaga og det praktiske arbeidet 240

Oppsummering 242

Kapittel 7. Målrørsla møter storindustrien 248

Fem industristader i nynorskland 249

Industrireisinga 250

Innføringa av landsmål 252

Løysinga: parallellklassar 255

Lovfesting av parallellklasseordninga	257
Synet på storindustrialiseringa	259
Sosiale motsetnader	260
Innflyttarar og bygdefolk – språkdemografiske faktorar	265
Urbanisering og ideologiske konflikhtar	268
Motstand mot storindustrien	269
Alternativ moderniseringsstrategi?	273
Industrivenlege målfolk	276
Moderat interesse	278
Domeneproblemet	279
Oppsummering	281

Kapittel 8. Målrørsla, arbeidarrørsla og militærpolitikken 286

Arbeidarpartiet og målspørsmålet	287
Nøytralitetspolitikken	288
I praksis: ei målvenleg line	289
Arbeidarpartiet, målsaka og andre 'nasjonale spørsmål'	295
Militærpolitikken i norskdomsrørsla etter 1905	296
Heltane frå 1905	297
Lowzow og striden om hærordninga 1909	299
Samarbeidet med Norges Forsvarsforening	301
Militærpolitisk skjerping fram mot fyrste verdskrigen	302
Gjelsvik–Os-regimet	303
Fredsvener og fredssauer	307
Tilhøvet til arbeidarrørsla	309
Oppsummering	313

Kapittel 9. Mellom sosialismen og høgreaktivismen 317

Bonderørsla	318
Bondepartiet	318
Partikampen om målpressa	319
Nynorske bondepartiaviser	322
Samarbeid mellom bondelaget og norskdomsrørsla	324
«Bondereising»	326
Høgreaktivismen	332
Frisinnede Venstre	334
Fedrelandslaget	334
Strid mellom Fedrelandslaget og Noregs ungdomslag	338
Grønlandssaka	346

Militærpolitikken etter fyrste verdskrigen	349
Frieri til arbeidarrørsla	352
Avantgarden: Studentmållet	353
Mållagsårsmøta 1920–22	355
DNA: fyrste steg bort frå nøytralitetslina	360
Målsosialistane og nasjonalismen	365
Nynorske arbeidaraviser	370
Oppsummering	372
Kapittel 10. Makt og avmakt i byane	376
Den nynorske sigersvissa og byproblemet	377
Framgangen som argument	377
Einaste riksmål i landet – nedanfrå eller ovanfrå?	380
Målreisingsarbeidet i byane	385
Synet på bymåla	386
Gustav Indrebø om bymåla	387
Skilnader på eit tradisjonalistisk og reformistisk syn på bymåla?	389
Bynamna: spydspissen som brast	393
Namnepolitikken 1900–1920 – ei nynorsk suksesshistorie	394
Bynamna kjem opp – <i>Kristiania–Oslo</i>	397
Lærdomar av <i>Oslo</i> -striden	399
Stridane om <i>Fosna</i> og <i>Nidaros</i> fram til juni 1929	402
Reaksjonen – <i>Bjørgvin</i> og <i>Nidaros</i>	406
Strategien til målrørsla	408
Skepsis utanfor målrørsla	412
Språkstrid og namnestrid	413
Nye strategiar i 1930-åra	415
«Vokster-lina» mot «tvangs-lina»	417
Målreisinga som distriktspolitisk forsvarsstrid	425
Tilhøvet til arbeidarrørsla og samnorskpolitikken i 1930-åra	426
Oppsummering	436
Kapittel 11. Konklusjon	442
Det lokale nivået og domenespørsmålet	442
Målrørsla, Venstre og venstrenasjonalismen	444
Kulturnasjonalisme og politisk nasjonalisme	446
Urbaniseringa	448
Industrialiseringa	454
Arbeidarrørsla	456

Målrørsla og radikalismen 459
Når vart målrørsla ei 'rørslé'? 460
Avrunding 462

Notar 463

Kjelder og litteratur 508

Arkiv 508

Oppslagsverk, internettressursar m.m. 508

Aviser og tidsskrifter 509

Kjelde- og litteraturliste 509

Personregister 531